ԱՆԿՈՐՆԶԵԼԻ ՎԱՍՏԱԿ ՄԸ

Պատմութեան մեծատառ յուշամատեանին մէջ կը հանդիպինք յաճախ անուն մը անմահացնող գործերու, եւ բնազդաբար հարցում մը կը ծագի մեր մէջ. ի՞նչ է գաղտնիքը անոնց մեծութեան, եւ ի՞նչ է անոնց նշանակութիւնը՝ հանրութեան մը կեանքին մէջ:

Այս հարցադրութիւնն է, որ կու տայ իր բուն դիմագիծը պատմական դէպքի մը ողեկոչումին. ո՛չ անցեալի վերյիշում մը լոկ, այլ փնտռտուք մը ողեկոչուած դէպքին մէջ՝ պատմութեան ընթացքը լուսաւորող մնայուն արժէքի մը: Պատմութիւնը յաջորդութիւն մը չէ ընդհատ եւ անհաղորդ վայրկեաններու: Այս յարատեւ յաջորդականութեան վրայ ծաւալող ճառագայթումի զօրութիւնը կու տայ մեզի իրական արժէքաւորումը մարդկային արարքի մը մեծութեան. արարք մը՝ որ շրջագծուած ու կղզիացած չէ զինք սահմանող վայրկեանէն:

Մեր պատմութեան բեմին վրայ յաջորդած են իրարու՝ անյագ բռնութիւն և հալածանք, մեր ազգային գոյութիւնը հանդիսացած է անձայր ասպարէզ մը հայրենաքանդ աւերներու եւ արիւնի: Բայց ո՛չ մէկ կացութիւն, ո՛րքան ալ ողբերգական եւ անհնարին, ո՛չ մէկ սպառնալիք՝ թէեւ մահուան արհաւիրքով մրոտած, չեն կրցած հայը վրիպեցնել երբեք քաղաքակրթութեան եւ հաւատքի լուսաւոր շաւիղներէն. ան քայլած է միշտ ուղիղ, քայլած՝ աներկիւղ եւ անվեհեր: Հոգեկան այսպիսի կորով մը յաճախ գերմարդկային զոհողութիւններ արժած է: Բայց ճիշտ կեանքի տարաբախտ պայմաններու եւ հոգեկան սլացքի այս անբացատրելի կարծես հակասութիւնն է՝ որ դասական ողբերգութեան մը վեհութեամբ կ'օժտէ մեր ազգակիզ պատմութիւնը եւ անդիմադրելի հմայք մը կու տայ անոր, կը շքազարդէ զայն մարդկային կեանքի բարձրագոյն արժէքներով: Միւսնոյն հակասութիւնն է նաեւ, որ կը ցուցադրէ իրենց հարազատ եւ անգնահատելի տարողութեան մէջ՝ անդուլ ճիգերը եւ հերոսական ձեռնարկները լուսամիտ անձերու կամ հասարակութիւններու՝ մշտավառ պահելու համար հայ ժողովուրդի գիտակցութեան մէջ անվաղորդայն արժէքները մշակոյթի եւ կրօնքի: Ճիգեր՝ որոնք շատ անգամ վսեմ տեսլականի մը ի խնդիր հէքեաթային արկածախնդրութեան մը կերպարանքը կ'առնէին:

Այսօրինակ անձերու լուսապսակ հոյլին կը պատկանին անտարակոյս անոնք՝ որ տպագրութեան արուեստին մեր մէջ առաջին սկսողները եւ ծաւալողները եղան: Անոնք ապրեցան ու գործեցին հայ կեանքի ամէնէն աւելի տխրամած շրջանի մը, մեր պատմութեան ամէնէն աւելի աննպաստ պայմաններուն մէջ: Բռնատիրուած ու զրկուած ազգային անկախութենէ, մեր մշակոյթն եւ լեզուն վտանգուած օտարամոլ հոսանքի մը աղճատիչ ազդեցութիւններէն, մեր գոյութիւնը իրրեւ ազգ չէր տարբերեր թափառական ժողովուրդի մը անկայուն եւ անապահով վիճակէն: Միակ միջոցը՝ որ կը մնար պահպանելու վերոյիշեալ արժէքները՝ ծաւալումն էր զիրին ու զիրքին, այն զիրքերուն մանաւանդ՝ որոնք զարերով սնունդ ջամբած էին հայ ժողովուրդին, կեանքի եւ լոյսի հորիզոններ գծած՝ անոր աչքերուն, զարթնած՝ անոր նկարագիրը, խրախուսած՝ քայլերը: Այս մը-

տահոգութեամբ է որ կաթողիկոսներ՝ սկսեալ Սարգսատեցիէն, փոխանցած էին իրարու Աստուածաշունչի տպագրութեան փափաքը իբրեւ կտակ, եւ նոյն մտահոգութեամբ է որ Ոսկան Վրդ. կը ստանձնէր, Յակոբ Զուղայեցի Կաթողիկոսի հրահանգով, անոր գործադրութեան հոգը, կը պանդխտէր օտար ափունքներ, թափառական ու ապերասպոչ, մերժուած եւ վտառական՝ յոյնարեկ, ստիպուած դիմադրաւելու կամակոր ու մաշեցուցիչ արգելքներ: Իր յանդուգն ծրագրին իրականացման ճամբուն մէջ՝ իբրեւ միակ զօրավիգ կը գտնէր ի՛ր իսկ պողպատեայ կամքը՝ նուիրուելու գաղափարի մը սիրոյն, որ գրաւած էր ամբո՛ղջ իր էութիւնը: Զորս տարուած էր ամբո՛ղջ իր էութիւնը: Զորս տարիներու թափառումէ եւ յամառ աշխատանքէ մը ետք՝ մարմին կ'առնէր հուսկ այնքան ատենէ ի վեր փայփայուած երազը, անթառամ պսակ մը հիւսելով Վարդապետին քրտնաթոր ճակտերուն:

Ոսկան Վրդ.ի վաստակը վեր է ամէն տարակարծութենէ. չի կրնար խնդրոյ առարկայ դառնալ՝ երբ նոյնիսկ մէկը ճըշմարտութենէ զուրկ կը համարի Յաւիտենական մատեանին մէջ բարբառող կեանքի եւ յոյսի պատգամը: Կարելի չէ արդարեւ ուրանալ թէ Ոսկան Վրդ.ի հրատարակչական գործունէութիւնը՝ բազմադէմ բազմածաւալ, վճռական մղում մը տուաւ հայ տպագրական արուեստին: Իրաւ հայ տպագրութիւնը կը սկսի մո՛վ է որ հայ տպագրութիւնը կը սկսի առնել կազմակերպուած ու ծրագրուած գործունէութեան մը հանգամանքը: Տարբերական իրողութիւն մըն է՝ թէ ինչպիսի հսկայ դեր մը կատարած է եւ կը կատարէ ազգերու մշակութային յեղաշրջումին մէջ տպագրութեան գիւտը: Յեղաշրջումի այս կարելիութիւնը գրաւած է անոր խկութեան մէջ. որովհետեւ գաղափարն է ժողովուրդներու կեանքը յեղաշրջող մեծագոյն ազդակը. ան է որ կը ծնի մշակոյթներ, եւ մշակոյթը ժողովուրդի մը գիմագիծը կը կերտէ. գաղափարն է, որ կը գեկավարէ պատմութեան ընթացքը: Տպագրութիւնը առաջնակարգ եւ անփոխարինելի միջոցն է գաղափարներու փոխանցման եւ ծաւալումին: Ահա, այսպիսի ձեռնարկի մըն է, որ զարկ կու տայ Ոսկան Վրդ. եւ իրեն նման յոգնավաստակ երախտաւորներ:

Բայց կարելի չէ նաեւ մոռնալ թէ պատմական արարքի մը արժէքը կը յարաբերի ոչ թէ գիտողի մը անձնական տեսակէտներուն և ընտրանքներուն, այլ ժողովուրդի մը կենսական շահանկներուն ընդառաջ ելլելու ոյժին: Տեսանք թէ Աստուածաշունչի տպագրութեան ծրագիրը ծընունդ կ'առնէր ճիշտ այսպիսի կենսական մտահոգութեան մը ստիպողութենէն: Հայ ժողովուրդի հաւատքին ներշնչարանը, անոր ազգային ինքնութեան խորհրդանիշն էր անիկա, իմաստութեան եւ փորձառութեան, արուեստի եւ մշակոյթի գլուխ գործոց մը՝ գիտուած նոյնիսկ լոկ մարդկային տեսանկիւնէն:

Ոսկան Վրդ.ի Աստուածաշունչը կոթողային իրագործում մը պէտք է նկատել իր ժամանակին համար: Թերութիւններ կան անշուշտ, եւ չէին կրնար չըլլալ: Ամէնէն ցաւալին այլափոխած ըլլալն է մեր Նախնիքներու ոսկեղէն լեզուն: Բայց իրը չէր, իր ժամանակին յանցանքն էր տիկա. իր ժամանակի մտայնութիւններուն, որոնք այնքան ազիտաբեր եղան ոչ միայն մեր լեզուին ու մշակոյթին, այլ նոյնինքն քրիստոնէական սիրոյ եւ միութեան գաղափարին:

Ոսկան Վրդ. մեռաւ տխուր պայմաններու տակ: Հեռու՝ հայրենիքէն, հայրենի երկնքին կարօտով ազեկէզ, զաւառանուած ու վշտաբեկ, գրեթէ աքսորեալ մը. թագուեցաւ անանուն եւ անծանօթ: Իր թագուեցաւ անանուն եւ անծանօթ: Իր թաղուեցաւ անանուն՝ անհատնում զոհողութիւններով, քիչ տարիներ ետք փակուելու պիտի դատապարտուէր: Զոնեցաւ քարի կոր մը՝ իրրեւ շիրիմ, որուն վրայ գրուէր իր անունը, քանի որ ան կապրայ գրուէր իր անունը, քանի որ ան կապրուած է անջնջելիօրէն հայ տպագրութեան եւ մշակոյթի պատմութեան:

ԵՂ. ԼԵՒՈՆ ՍՐԿ. ԶԷՔԻԵԱՆ